

BÖLGESEL ENTEGRASYONLARIN BAŞARI DURUMU YÖNÜNDE AB'İN DEĞERLENDİRİLMESİ

Elmin İSAYEV*

ÖZET

Avrupa'nın altı ülkesinin (Almanya, Belçika, Fransa, İtalya, Hollanda ve Lüksemburg), Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu Antlaşması ile sınırlı ürünleri için Ortak Pazar oluşturulması ile başlattıkları ekonomik entegrasyon sürecinde, ilerleyerek Gümrük Birliği, Tek Pazar ve en sonunda 25 üyeden 12'sinin katıldığı ekonomik entegrasyonun en ileri aşaması olan Ekonomik ve Parasal Birliği'ne ulaşılmıştır. Avrupa Birliği'ne yalnızca kararlar ve tedbirler almak koşuluyla ulaşılamayacağını, bunun yerine, oturmuş ve istikrarlı çalışma mekanizmalarına sahip temellerin kurulması gerektiğinin anlaşılmasıyla, Toplulukta bir parasal istikrar alanı oluşturmayı amaçlayan Avrupa Para Sistemi (APS) 13 Mart 1979'da kurulmuştur. Bu gün için Avrupa Para Sistemi içinde Para Birliği'ne katılmının koşulları Maastricht Kriterleri ile belirlenmiştir.

Anahtar Sözcükler: Avrupa Birliği, Tek Pazar, Tek Para, Ekonomik Entegrasyon

EVALUATION OF ACHIEVEMENT IN TERMS OF REGIONAL INTEGRATION OF THE EUROPEAN UNION

ABSTRACT

Economic integration process in the EU started with European Coal and Steel Community (ECSC) established by six European states (Belgium, France, Germany, Holland, Italy and Luxembourg) that created a Common Market (CM) for the few industry, continued with Customs Union (CU), Single Market (SM) and finally achieved the highest level of the economic integration by creating the Economic and Monetary Union (EMU) which is participated by the 12 members of the currently 25-EU member. The fact that European Monetary Union can not be reached only with decision and measures, but with the installation of the basic stable labour mechanisms, permitted the foundation of the European Monetary System (EMS) on the 13 th of March 1979 which has aimed a crenation of a stable monetary filed. Nowadays, the conditions of the participation to the monetary union in European Monetary System, have been defined with Maastricht criterias.

Keywords: European Union, Single Market, Single Currency, Economic İntegration.

* Kafkas Üniversitesi doktora öğrencisi, Bakü, Azerbaycan
e-mail: i_elmin@hotmail.com

1. Giriş

Ekonomik entegrasyon, farklı ülke ekonomileri arasındaki her türlü engellerinin kaldırılması, malların, hizmetlerin, üretim faktörlerin ve fikirlerin serbest dolaşımı demektir. Adam Smith ile gelişen iktisat biliminin zamanla çeşitli disiplinleri ortaya çıkmıştır. Bu disiplinlerden birisi de Entegrasyon Ekonomidir.

Ekonomik entegrasyon, ülkeler arasında malların ve faktörlerin serbest dolaşımına mani olan politikaların olmamasını ve iç ekonomik politikaları uyumlaştırıp ayrı iktisadi yapıları tek iktisadi yapı haline getirmektir [13, 15].

Molle'ye göre ekonomik entegrasyonun temel ilkesi, mal ve hizmetlerin serbest dolaşımıdır. Ekonomik entegrasyon, aslında pazarların entegrasyonudur ve dinamik bir süreçtir. Söz konusu süreçte, üye ülkeler arasında ekonomik sınırların giderek kaldırılması ve ulusal ekonomilerin tek ve daha büyük bir bütün şeklinde birleştirilmesidir [24, 8].

Ekonomik entegrasyon unsurları: [29].

- Ekonomik entegrasyon, iş bölümüne dayanmaktadır;
- Entegrasyonun ileri aşamasında malların, hizmetlerin ve üretim faktörlerinin serbestçe dolaşımı öngörülmektedir.
- Ekonomik entegrasyon, mal ve hizmetler ile üretim faktörlerinin kaynağı ve gideceği yere göre ayrıcalıklı olmayan uygulama görmesini içermektedir.

Ekonomik entegrasyonun sonucunda işbirliği ve bütünleştiricilik yoluyla ülkeler öncelikle komşularıyla ilişkilere girmektedirler. Bölgeselleşme diğer bir deyişle “kutuplaşma”, “bloklama” ve ya “bölgesel birleşme” ekonomik, politik, askeri ve sosyal nitelik taşıyabilir. Bölgecelik, coğrafi bütünlüğü olan ülkeler arasında iç bağımlılık olarak tanımlanabilir.

Uluslararası entegrasyonun aksine bölgelerarası entegrasyonda belirli bir grup ülke vardır. Uluslararası entegrasyonda tüm ülkeleri kapsayacak genel bir liberalleştirme vardır. Bölgelerarası entegrasyonda çoğunlukla aynı coğrafi bölgede yer alan ülkeler arasında dış ticaret engelleri kaldırılarak bir ticaret serbestliği söz konusudur. Uluslararası entegrasyon, bölgelerarası iktisadi bütünleşmeler temeline dayanmaktadır [7, 118].

2. Bölgesel Ekonomik Entegrasyon Şekilleri

Entegrasyonlar en düşük biçiminden en yükseğine ticaret engellerinin kaldırılması (ticari-ekonomik entegrasyon), faktör hareketlerinin serbestleştirilmesi (faktör entegrasyonu), ulusal ekonomik politikaların yakınlaştırılması (politik entegrasyon) ve bu politikaların tümüyle

aynılaştırılması (tam entegrasyon) sürecidir. Bu açıdan bakıldığında entegrasyonlar, Keynesyen analizin merkezinde yer alan eski devlet anlayışından, üye ülkeler arasında sınırların kalktığı ve devlet müdahalesinin en aza indiği yeni bir yapıya geçişi ifade etmektedir. Yani entegrasyonlar; Manchester Liberalizmi'nin temellerini attığı küreselleşme sürecinin ve Neo-Klasik teorinin savunduğu liberal felsefenin dış ticaret alanındaki yansımasıdır [4, 39-40].

Entegrasyonların kurumsallaşma süreci ve aşamaları genel olarak beş grup altında incelenmektedir:

1. Serbest Ticaret Bölgeleri,
2. Gümrük Birliği,
3. Ortak Pazar,
4. Ekonomik Birlik,
5. Tam Ekonomik Birlik/Siyasi Birlik.

2.1 Serbest Ticaret Bölgeleri

Serbest ticaret bölgesi, üyeleri arasında mal mübadilesine konan tarife ve kota gibi engelleri kaldırarak malların serbestçe dolaşımını sağlayan bir anlaşmaya dayanır. Serbest ticaret sahasının üyeleri, üçüncü ülkelerle ilişkilerde tamamen kendi ulusal çıkarları doğrultusunda hareket edebilirler. Yani üçüncü ülkelerle ticaretine tarife koymak, kaldırmak ve ya değiştirmek hususunda bağımsız hareket edebilirler [7, 119].

Bölgeye giren giren mal ve hizmetler için yaratılan ortak piyasa, üretim faktörlerinin girişine açık değildir. Burada ekonomi politikalarının ve kurumların uyumlaştırılması ve birliği söz konusu değildir. Yani bölge dışında kalan ülkelere karşı her ülkenin bağımsız olarak belirlediği ekonomi politikası uygulanır. Serbest ticaret bölgesinde amaç, üye ülkeler arasında mal ve hizmetlerin ilişkin ticareti serbestleştirerek ortak bir pazar yaratmaktır.

Serbest ticaret bölgesi şeklindeki ekonomik bütünleşmeler uygulamada bazı olumsuzluklara yol açmaktadırlar. Serbest ticaret bölgesinde özellikle üyelerin dışa karşı farklı tarifeler uygulamaları uluslararası ticareti dolambaçlı yollara saptırmaktadır. Çünkü birlik dışındaki ülkelere yüksek gümrüklü ülkeye mal ihraç edecek olan ihracatçı, malları ilk önce birlik içinde düşük gümrüklü ülkeye göndermekte, düşük tarife ödedikten sonra mallar, asıl amaçlanan yüksek gümrüklü ülkeye re-eksport yapılmaktadır. İhracatın bu şekilde dolambaçlı yollarla yapılması, uluslararası ticaret akımlarının normal gelişimini olumsuz yönde etkilemektedir [6].

Ülkeler arasında serbest ticaret anlaşmaları genellikle aşağıdaki amaçlarla yapılmaktadır: [24, 14].

- Dış ticaretin hacmini artırılması, taraflar arasında ekonomik ve ticari işbirliğin geliştirilmesi;
- Yeni pazarlara girilmesi;
- Partner ülkelerin sanayi girdilerinin maliyetleri düşürülecektir ve fiyat açısından rekabet gücü artacaktır;
- Ticaretteki engellerin kaldırılması ile dünya ticaretinin ahenkli gelişmesi.

Serbest bölgelerin kurulmasında rol oynayan faktörleri de aşağıdaki şekilde sıralayabiliriz: [6, 119].

- Dış ticaret politikasında izlenen kısıtlayıcı tedbirler bir ölçüde yumuşatılabilir ve dış dünyaya bir pencere açılabilir,
- Ülkenin döviz kazancı artırılabilir ve bu yolla ödemeler dengesini düzeltilebilir,
- Transit dış ticaret ve karayolu taşımacılığı geliştirilebilir,
- İthalat kolaylığı sağlanabilir ve bölgeye gelen yerli sanayicinin giriş maliyetlerini düşürebilir,
- Depolama, export ve switch faaliyetlerini teşvik edebilir,
- Yabancı sermaye ve turizmi teşvik edebilir,
- İstihdam imkânı sağlayabilir,
- Sanayileşme ve yeni teknoloji akışını sağlayabilir.

Serbest ticaret anlaşmalarında genel olarak sanayi ürünlerinde tam serbestleşme öngörülmekle birlikte, tarım ürünlerinde tercihli kotalar çerçevesinde taviz verilmektedir [19, 1].Dünya’da serbest ticaret bölgelerine Latin Amerika Ülkeleri’nin kurduğu LAFTA, Avrupa Ticaret Bölgesi (EFTA) ve Avrupa Ekonomik Alanı (EES) örnek verilebilir.

2.2Gümrük Birliği

Gümrük Birliği, üye ülkeler arasında gümrük vergileri ile birlikte miktar kısıltmaları, kotaları gibi tüm engellerin kaldırıldığı ve üçüncü ülkelere karşı ortak bir gümrük tarifesinin uygulandığı bir entegrasyon türüdür. Serbest ticaret anlaşmalarında her üye ülkenin dış ülkeler karşı uyguladığı ulusal

gümrük tarifelerinin yerine, birliğe ithal edilen mallar için tek bir gümrük tarifesi uygulanmaktadır.

Gümrük Birliğinde üretim faktörlerinin ülkelerarası hareketliliği ile ekonomik politikaların birleştirilmesi ekonomik birleşmelerin bu aşamasında söz konusu değildir [7, 119]. Birbirlerinden gümrük almama esasına dayanan bölgesel bir birlik olan Gümrük Birliği, serbest ticaret bölgesindeki koşullara ek olarak birliğe üye ülkelerin serbest dış ticaret politika izlemelerini sınırlandırmış olduğundan daha ileri bir aşamayı ifade etmektedir. Üretim, faktörlerinin hareket serbestisi yoktur ama özellikle sanayi mallarında ortak gümrük tarifesinin uygulanması ve her türlü kısıtlamanın kaldırılması söz konusudur. Kısaca, Gümrük 'Birliği'nde sanayi malları ticaretinde bütünleşme söz konusudur. Mal, kişi, hizmet ve sermaye dolaşım serbestisinden sadece bir tanesi konu dâhilindedir: mal. Ama tarım ürünleri kapsam dışında olduğundan tam olarak malların serbest dolaşımı da denemez [3, 5]. Gümrük Birliği'nde aynı zamanda üçüncü ülkelere ortak bir ticaret politikası zorunlu olarak uygulanır ve kaçınılmaz olarak mevzuat uyumu sağlanır. Bu açıklama bütünleşme kavramı ile gümrük sistemlerinin birlikte düşünüldüğünü göstermektedir.

Serbest ticaret anlaşmaları ve gümrük birlikleri arasındaki benzerlik, her ikisinde mal piyasasını ya da mal ticaretini göz önüne alarak yapılan entegrasyon sınıflamaları olmasıdır [24, 15]. Başka deyişle, serbest ticaret anlaşmaları ve gümrük birlikleri sadece ülkeler arası mal ticaretini etkileyen ekonomik entegrasyon türleridir.

Serbest ticaret anlaşması, taraflar arasında ticareti kısıtlayan veya engelleyen gümrük vergileri ve tarife dışı engellerin kaldırılarak bir serbest ticaret alanı oluşturulmasını sağlayan, ancak üçüncü ülkelere ortak bir tarife uygulama yükümlülüğünü içermeyen bir anlaşmadır. Dolayısıyla serbest ticaret anlaşmasının gümrük birliklerinden en önemli farkı üçüncü ülkelere ortak bir gümrük tarifesinin uygulanmamasıdır [33].

Gümrük birliğinin gerçekleştirilebilmesi için üç koşulun sağlanması gerekmektedir:

1. Üye ülkeler arasında varolan gümrükler ve miktar kısıtlamaları kaldırılmalıdır;
2. Üye ülkeler arasında üçüncü ülkelere karşı uygulanacak ortak gümrük tarifeleri belirlenmelidir;
3. Gümrüklerden sağlanacak gelirlerin üye ülkeler arasında hangi oranda dağılacağı saptanmalıdır.

2.2.1 Tüketim Etkisi

Gümrük birliği kurulduktan sonra üye ülkelerin tüketim yapıları da değişmektedir. Bu değişimin nedeni üye ülkeler arasında gümrük vergilerinin kaldırılması ve üçüncü ülkelere karşı ortak gümrük tarifesi uygulanmasıdır. Bu durumda tüketiciler açısından üçüncü ülke çıkışlı mallar, birlik çıkışlı mallara oranla pahalı hale gelecek ve tercih edilmeyecektir. Gümrük birliği sonrasında üye ülkeler arasında yeni bir ticaret yaratılır ve tüketiciler açısından mal fiyatlarında bir düşme meydana gelirse olumlu tüketim etkisi ortaya çıkmaktadır. Bu durumda tüketim gümrük birliği kurulmadan öncesine göre daha etkin hale gelmekte ve tüketicilerin refah düzeyleri artmaktadır.

GB sonucu gümrük tarifeleri ve eş etkili vergilerin kaldırılması ile birlikte nispi olarak daha ucuz hale gelen yabancı mallar daha fazla talep edilmiştir. GB sonrasında daha pahalıya üreten ülke ve OGT nedeniyle ürünleri daha pahalı hale gelen birlik dışı ülkelerin üretimi azalmıştır. Üretim etkisindeki bu değişikliğe bağlı olarak birlik içi fiyat herhangi bir ülkenin fiyatının altında kalırsa, bu ülke vatandaşlarının satın alma gücü artacağından birlik içi ithalat artacaktır. Bu ithalat artışı GB'nin tüketim etkisini ortaya çıkarmaktadır [22, 285].

2.2.2 Üretim Etkisi

Gümrük birliği kurulduktan sonra üretimin birlik içinde en iyi maliyetle üretim yapan üye ülkeye kayması olumlu üretim etkisi yada ticaret yaratıcı etki olarak adlandırılmaktadır. Ticaret yaratıcı etki durumunda birlik içindeki üretim maliyetleri azalmakta ve birlik genelinin refah düzeyi artmaktadır [4, 41].

Gümrük Birliği'ne üye ülkeler arasında ticarete uygulanan tarife ve kotaların kaldırılması sonucunda, ticarete konu olan malların fiyatı düşer. Birlik içinde ticaret yaratılmasına bağlı olarak birlik üyeleri, daha ucuz kaynaktan daha fazla tüketim yapma imkanına kavuşurlar. Böylece üyeler arasındaki ticaret hacmi yükselir. Ticaret yaratıcı etki, pahalı yerli üretimin diğer üyeden gelen ucuz ithalatla ikame edilmesi olarak tanımlanmaktadır. Bu etki, pahalı yerli üretimde kullanılan kaynakların daha verimli alanlara aktarılmasını sağlamaktadır [12, 118].

2.3 Ortak Pazar

Gümrük Birliğinin doğal sonucu olarak birliğe üye ülkeler arasında emek, sermaye ve müteşebbis gibi üretim faktörlerinin birlik içerisinde serbest

dolaşımı gerçekleşiyorsa ve gümrük birliği için şartlar devam ediyorsa demek bu gibi ülkelerde Ortak Pazar kurulmuştur.

Ortak Pazar'ın temelleri dört serbestlikte görülür: [2].

1. Malların serbest dolaşımı
2. Kişilerin serbest dolaşımı
3. Sermeyenin serbest dolaşımı
4. Hizmetlerin serbest dolaşımı

Üretim faktörlerinin serbest dolaşımı bu bütünleşme şeklini öncekilerden ayırmaktadır. Avrupa ekonomik topluluğu bu aşamaya da örnek olarak gösterilebilir. Birliğe üye ülkeler aralarındaki emek, sermaye, girişimci gibi üretim faktörlerinin serbest hareketliliğini sağlayarak sınır engellerini kaldırır ve aralarındaki gümrük birliği ülkelerini de korurlar ise, ortak pazar oluşturmuş olurlar.

Ortak pazar, her bir üye ülkenin iç pazarından oluşmuş "genişletilmiş bir iç Pazar"dır. İç pazarın temel prensipleri: [3, 5].

- Vergi harmonizasyonu;
- İktisat politikalarının görece harmonizasyonu;
- Üretim faktörleri hareketliliğini sağlayarak sınır engellerinin kalkmasıdır.

Sınırların kalkması ise üç anlamda ele alınmaktadır: [3, 5].

- Fiziksel sınırların kalkması (kişiler, mallar için);
- Teknik sınırların kalkması (normlar, hukuk prosedürleri, radyo-TV yayınları, sermaye hareketleri, hizmet dolaşımı);
- Mali sınırların kalkması ve vergi uyumu.

Ortak Pazar, ekonomi biliminin kuruluşundan beri varolan iki temel fikre dayanır. Bunlardan ikisi de verimlilikle (prodüktiviteyle) ilgilidir. Birinci fikir verimliliğin işbölümüyle ilişkisini anlatır. Adam Smith'e göre eğer her ülke mutlak bir üstünlük sahibi olduğu alanda uzmanlaşmak yolunu tutar ve böylece bir uluslararası iş bölümü kurulursa bundan hem kendisi hem de onunla alış-verişte bulunan diğer ülkeler karlı çıkacaklardı. Adam Smith'in ikinci temel fikri, iş bölümünün piyasanın genişliğine bağlı olduğunu belirtmektedir. Piyasa ne kadar genişse iş bölümü o kadar kolay gerçekleşir. Böylece iş bölümü ülkeler arası ticareti, ülkeler arası ticaret de piyasayı genişleteceği için hem mili hem de milletlerarası planda bir kalkınma spirali başlar. Eğer devlet, kaba müdahaleleri, gümrük duvarlarıyla sistemi desteklemezse bütün uluslar zengin olurlar [15, 11-12].

2.4 Ekonomik Birlik

Ekonomik Birlik yukarıda belirtilen türlerdeki belirtilen tüm şartlarla birlikte ekonomik parasal ve sosyal politikalar ile kurumların da ön görmektedir. Özellikle tek para sistemi ve merkezi bankası ile birleştirilmiş mali sistem ve ortak dış ticaret politikalarını içermektedir [7, 119-120].

Ekonomik birlik aşamasında politikaların belirlenmesinde, üye ülke temsilcilerinden oluşan bir kurul karar organı durumundadır. Ancak uygulamayı her bir ulusal devlet kendisi yürütmektedir. Ekonomik birlik içerisinde uyumlaştırılacak politikalar: Mal ve faktör piyasalarında sağlanacak bütünleşme sadece gümrük engellerinin kaldırılması ya da sermaye ve emek dolaşımının serbestleştirilmesiyle gerçekleşmez. Üye ülkelerin ellerinde standartlardan vergilemeye, çeşitli teşviklere kadar uzanan, bu akımları engelleyici politika araçları kalmaktadır [3, 5-6].

Parasal birlik, tek pazar oluşturmada tamamlayıcı ve zorunlu bir unsur olup, üye ülkeler arasında tek para biriminin kabulü ve ortak para politikasının uluslararası bir Merkez Bankası tarafından yönetilmesini içermektedir [24, 15].

İktisadî birliklerin müasir bir hale konulması için, ona katılan memleketlerin mümkün olduğu kadar aynı mali lisansı konuşmaları lazımdır. İktisadi birlikler meselesi, esas itibarıyla siyasete tabi bulunmaktadır. Eğer liberalizm, doktrinin hücumu ve hadiselerin insafsız şiddeti karşısında yıkılmasa idi; eğer altın esası harplerden sonra da yaşayabilseydi, memleketler arasındaki siyaset ve gümrük hudutlarının yıkılmasına hiç de ihtiyaç olmayacaktı [18, 356].

Ekonomik birleşme aşamasında parasal birlik olgusundan değil, parasal bütünleşme aşamalarından söz edilirken ekonomik birlik, parasal birlikten söz edilmeden açıklanamaz. Nedenleri şu şekilde özetlemek olur: [17, 20].

- Bir parasal birlik kurma, fiyat istikrarı için ortak taahütte bulunma anlamına gelir. Para politikalarının birleştirilmesi, enflasyon oranı açısından üye ülkeler arasındaki önemli farklılıkları elemine eder. Parasal istikrar ise çeşitli döviz kuru rejimleri ile elde edebilir ki, bu da ancak bir ortak merkez bankası ile düzenlenebilir;
- Döviz kuru belirsizlikleri ve değişim maliyetleri ve faiz oranı farklılıkları ekonomik etkinlik ve büyümeyi olumsuz etkiler;
- Ekonominin temel sorunlarından biri olan kamu açıklarının, ulusal merkez bankası kaynaklarına ya da hazinenin mali piyasalara borçlanması yöntemleri ile kapatılması sonuç vermemektedir.

- İstihdam, bölgesel denge ve uluslararası para sistemi gibi diğer ekonomi konularında karşılaşılan, örneğin dolar berlirleyiciliği gibi, sorunlar da, salt ekonomik birlik yöntemi ile çözümlenemez sorunlardır.

2.5 Siyasi Birlik

Ülkelerin para ve maliye politikalarını uyumlaştırmaları, ekonomik olarak tek elden idare edilmelerine yol açacaktır. Ekonomik konularda birlikte hareket eden birlik, güvenlik ve savunma gibi konularda da birlikte hareket etmektedirler.

Bir bütünleşme sürecinin siyasal birlik aşamasına ulaşabilmesi için, ekonomik birlikte olduğu gibi bazı elverişli koşulların bulunması gerekmektedir. [3, 6].

- Ortak siyasal ve hukuksal değerler ile uygulamaların varlığı;
- Kültürel görece homojenite;
- İşbirliğinin basit bir düzeyden başlatılması;
- İleriye yönelik ortak bir amaç yoğunluğu;
- Ekonomik-parasal birlik koşullarını düzenleyen ortak yapılar ve ortaklığı harekete geçirci mekanizmalar.

Sonuç olarak Tablo 1'de ekonomik entegrasyonun türleri ve özellikleri gösterilmiştir.

Tablo 1: Ekonomik Entegrasyon Türleri ve Özellikleri

Ekonomik Entegrasyon Şekilleri	Serbest Ticaret	Ortak Gümrük Tarifesi	Üretim Faktörlerin Serbest Dolaşımı	Ekonomi Politikalarında Uyum
İktisadi İşbirliği Anlaşmaları	+(sadece belirli ürünlerde)	-	-	-
Serbest Ticaret Anlaşmaları	+	-	-	-
Gümrük Birliği	+	+	-	-
Ortak Pazar	+	+	+	-
Ekonomik ve Parasal Birlik	+	+	+	+

Kaynak: Mirzet Mujizinoviç, Avrupa Birliği'nde Ekonomik Entegrasyon Aşamaları ve Üye Ülkelerin Dış Ticaretine Etkisi, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2006, s – 8

3. Avrupa Birliğinin Ekonomik Entegrasyonu

Dünyada ekonomik anlamdaki ilk entegrasyon hareketleri 1834 yılında Alman devletleri arasında düzenlenen Zollverein gümrük birliği ile başlamış (Encyclopedia of 1848 Revolutions, 2011) takip eden dönemde ABD (Amerika Birleşik) ve Avrupa'da küçük çaplı benzer oluşumlar görülmüştür. Ekonomik entegrasyon hareketlerini hızlandıran gelişme ise II. Dünya Savaşı'ndan sonra, 1948 yılında GATT'ın kabulü ve WTO'ya dönüşerek kurumsallaşmasıdır. Bu gelişmenin ardından Kuzey Amerika, Avrupa ve Asya-Pasifik'te büyük ekonomik bütünleşme hareketleri yaşanmıştır [5, 12].

AB süreci, 1951 yılında Avrupa Kömür – Çelik Birliği ile Fransa ve Almanya başta olmak üzere toplam 6 ülke arasında başlatılmıştır. Avrupa Kömür – Çelik Birliği sadece kömür ve çelik konusunu ilgilendirdiği için sınırlı bir birlikteliktir. AKÇT ile tarihte ilk defa devletler kendi elleriyle ulusal egemenliklerinin bir kısmını uluslararası özerk bir kuruma devretmişler [34, 1].

1958 yılında ise Avrupa Ekonomik Topluluğu ve Avrupa Atom Enerjisi Topluluğu kurulmuştur. 1953 yılında 6 ülke ile kurulan Topluluğun üye sayısı 1973, 1981, 1986, 1995 ve 2005 yılı gelişmeleri ile 25'e ve 2007 yılında ise Bulgaristan ve Romanya'nın da katılmasıyla üye sayısı 27'ye ulaşmıştır [26, 41].

3.1 Avrupa Serbest Ticaret Bölgesi'nin Kuruluşu

Avrupa Ekonomik Topluluğu'nu (AET) kuran Roma Antlaşması 1957 yılında 6 Avrupa ülkesi tarafından imzalandığı sırada, bütün Avrupa ülkelerinin bu anlaşmaya katılmaları çağrısında bulunulmuştur, fakat İngiltere Avrupa'daki birleşmenin bir gümrük birliği değil; serbest ticaret bölgesi olmasını savunduğu için AET dışında kalmıştır.

Bu şartlar altında AET'ye girmeyen altı Avrupa devleti ve İngiltere, 21 Temmuz 1959 tarihinde yapılan bakanlar seviyesindeki bir konferansta, Avrupa'da bir serbest ticaret bölgesinin kurulmasına karar vermişlerdir. Bu konferanstan altı ay sonra 4 Ocak 1960 tarihinde Stockholm'de EFTA Sözleşmesi; İngiltere, Avusturya İsveç, İsviçre, Danimarka, Norveç ve Portekiz arasında imzalanmış ve 3 Mayıs 1960 tarihinde de yürürlüğe girmiştir [24, 28-29].

- EFTA'nın temel fonksiyonu, üyeleri arasında ticareti serbestleştirmek ve rekabeti sağlamaktır. AET'den farklı olarak hizmet ve sermayenin bölge içinde serbest dolaşımı ve dışarıya karşı ortak gümrük tarifesi uygulanması

söz konusu değildir. EFTA'yı kuran Stokholm Sözleşmesi, üye ülkeler arasında sadece sanayi maddelerinde serbest ticareti öngördüğü için, tarımsal ürünler ile balıkçılık ve diğer deniz ürünlerinde de bu söz konusu değildir [16]. Dünyanın en büyük serbest ticaret bölgesi olan AET'da toplam 462 milyon tüketici barındırmaktadır. AB ülkelerinin, dünya ihracat ı içindeki pay ı 'da % 25 civarındadır. Bu şekilde AB ABD'nin GSMH büyüklüğünü yakalamıştır. Dış ticaret büyüklüğü açısından ise, % 20 civarında büyüklüğe sahiptir. AB'de ki şi başına düşen milli gelir ortalaması 23.000 euro civarındadır [26, 40].

3.2Avrupa Tek Senedi

Avrupa Tek Senedi, toplulukların kurucu anlaşmalarında değişiklik yapan ilk önemli belgedir. Temel hedeflerinden biri parlamentonun etkinliğinin artırılması yoluyla topluluğun karar alma sürecindeki demokrasi eksikliğinin giderilmesidir. Bu amaçla topluluk yasama sürecinde onay usulü getirmiş ve katılım anlaşmaları ile bazı ortaklık anlaşmalarının onaylanması için ilk kez parlamentonun onayının alınması düzenlenmiştir [14, 3].

Avrupa Tek Senedinin asıl amacı “Ortak Pazar”dan İç Pazar” geçiştir. Avrupa Tek Senedi Avrupa entegrasyonu için yeni girişimlerde bulunur ve iç pazarı tamamlar. Avrupa Tek Senedi 1992 yılına kadar tek pazarın yanında bazı hedefler de belirlemiştir: [10, 9-10].

1. Ekonomik ve Sosyal uyumun artması;
2. Ortak Bilim ve Teknoloji Politikası;
3. Avrupa Para Sistemi`nin daha da geliştirilmesi;
4. Avrupa sosyal boyutunun yaratılması.

3.3Ekonomik ve Parasal Birliğin Kurulması

Aralık 1969'da gerçekleştirilen Hague Zirvesi'nde ekonomik ve parasal birliğin (EPB) Avrupa entegrasyonun resmi hedefi olmasına karar verilmiş ve dönemin Avrupa Toplulukları Komisyon başkanı Werner başkanlığında bir gruba EPB hedefinin nasıl gerçekleştirilebileceğine ilişkin bir rapor hazırlama görevi verilmiştir. Werner Raporu'nda 10 yıl içerisinde üç aşamalı bir plan:

1. Dâhilinde ekonomik ve parasal birliğin gerçekleştirilmesi ve nihai hedef olarak ta sermaye hareketlerinin liberalizasyonu;
2. Döviz kurlarının geri dönülmez biçimde sabitlenmesi;

3. Ulusal paraların yerini tek bir paranın alması öngörülmektedir [32, 4].

Werner Raporu, Ekonomik ve Maliye Bakanları Konseyince 22 Mart 1971 tarihinde kabul edilmiştir. Parasal Birlik yolunda bir adım niteliğinde, Mart 1972’de, Avrupa paralarının dalgalanmalarını kendi içlerinde yüzde ± 1.125 ’lik bant (toplam yüzde 2.5), Avrupa paralarını da dolara karşı yüzde ± 2.25 ’lik bir bant (toplam yüzde 4.5) ile sınırlayan ‘yılan’ sistemine geçilmiştir. Ancak, kısa bir süre için kullanılan yılan sistemi döviz kuru piyasalarında yaşanmakta olan dengesizliği ortadan kaldırmakta fazla başarılı olmamıştır [32, 4]. 1973 petrol krizi, dolardaki zayıflık ve üye devletlerin ekonomi politikaları arasındaki farklılıklar nedeniyle, bu uygulama da sürdürülememiştir [3, 8].

Üye devletlerin liderleri mal, hizmet, sermaye ve kişiler için ortak pazarın 1992 yılı itibariyle tamamlanması üzerinde anlaşmaya vararak, Avrupa içerisinde serbest ticaretin gerçekleştirilmesi konusundaki çalışmalarına hız kazandırmıştır. Aynı zamanda, üye ülkeler mevcut paritelere bağlı kalmak konusundaki taahhütlerini artırmak yoluyla 1979 yılında oluşturulan Avrupa Para Sistemini güçlendirme kararı almışlardır.

1979 yılında yürürlüğe giren Avrupa Para Sistemi iki aşamadan oluşmuştur. İlk aşamada, Döviz Kuru Mekanizması kurulmuştur. Sistem içerisindeki paraların belirlenen sınırlar içerisinde kalmasını sağlamak üzere, çeşitli müdahale mekanizmaları geliştirilmiş ve ödemeler dengesi sorunları yaşanan ülkelere finansal yardımda bulunmak üzere Avrupa Parasal İşbirliği Fonu’nun kurulması kararlaştırılmıştır. İkinci aşamada ise, parasal bütünleşmenin artırılması ve Avrupa Para Fonu’nun kurulması kararlaştırılmıştır. Ancak, 1981 yılında Yunanistanın, 1986 yılında ise İspanya ve Portekiz’in katılması ile genişleyen ve ekonomik istikrarsızlık içerisinde bulunan Avrupa Topluluğu, Avrupa Para Sistemi ile öngörülenleri gerçekleştirilmemiş ve Avrupa Para Sistemi teknik bir düzenleme olarak kalmıştır [32, 23-24].

1988 yılında, ekonomik ve parasal birlik konusunu incelemek üzere dönemin Komisyon başkanı Jacques Delors başkanlığında bir komite oluşturulmuştur. Komitenin 1989 yılı Nisan ayında sunduğu raporda, EPB’nin üç aşamada tamamlanması önerilmektedir. Bu Rapor, 26- 27 Haziran 1989’da Madrid’te yapılacak Topluluk Zirvesin’de görüşülmük amacıyla 17 Nisan 1989’da Zirve’nin Sekreteryasına iletilmiştir. 1970 yılında hazırlanan Werner Raporun’dan sonra Delors Raporu, Avrupa’da ekonomik ve parasal birliğin gerçekleştirilmesine yönelik ikinci önemli teşebbüstür [1]. Raporda parasal birlik için gerekli üç koşul şu şekilde sıralanmıştır: [30, 7-8].

1. Bu aşama üye devletlerin ekonomik performanslarının yakınlaştırılmasını hedeflemektedir. Topluluk direktiflerinin yürürlüğe konmasıyla tek bir mali alan yaratılacak ve fiyat istikrarı sağlanacaktır. 1 Temmuz 1990 tarihinde başlayacak bu aşama ile üye ülke paraları Avrupa para sistemi ve kur mekanizmasına dâhil olacaktır.

2. 1 Ocak 1994 tarihinde başlayacak 2. aşamayla Avrupa Para Enstitüsü kurulacaktır. Bu kurum ileride Avrupa Merkez Bankası adını alarak topluluk içinde para politikasını yönlendirecektir. Aynı zamanda döviz kurları için öngörülen dalgalanma marjı daraltılacak ve sonunda sıfır olacaktır.

3. 1 Ocak 1999'da başlayacak söz konusu aşamada Avrupa'da tam bir parasal birlik oluşacak, Birlik ülkelerinin döviz kuru sabitlenecek ve Avrupa Para Enstitüsü Avrupa Merkez Bankasına dönüştürülecektir. Bu aşama 2002 yılı itibariyle gerçekleştirilmiş, Avrupa'da parasal birlik Euro'nun piyasaya sürülmesiyle tamamlanmıştır.

Madrid Zirvesi'nde İngiltere, Delors Raporunu, henüz gündemde olmayan politik birlik öngörmesi yüzünden kabul etmemiştir. İngiltere'nin itirazına rağmen Delors Raporu'ndaki aşamalardan ilkinde geçilmiş ve bu konuda bir dizi kararlar alınmıştır. Bu ülkenin itirazı, bundan sonra ikinci ve üçüncü aşamalarda gerekli olacak kurumsal değişimler konusunda engelleme yapabileceğini ortaya koymuştur. 8-9 Aralık 1989 tarihli Strasbourg Zirvesi'nde, İngiltere'nin karşı koymasına rağmen, Ekonomik ve Parasal Birliğin ikinci ve üçüncü aşamalarına geçişle ilgili hazırlıkları gerçekleştirecek Hükümetlerarası Konferans'ın, 14-15 Aralık 1990 tarihlerinde yapılması kararlaştırılmıştır [28, 6].

1989 yılı Haziran ayındaki Madrid Zirvesi'nde, Delors Raporu esas alınarak, 1 Temmuz 1990 itibari ile EPB'nin ilk aşamasının, yani sekiz üye devlette sermaye hareketlerinin serbestleştirilmesinin, başlatılmasına karar verilmiştir.

3.4 Maastricht Antlaşması ve Tek Paraya Geçiş

1991 yılının Aralık ayında gerçekleşen Maastricht Zirvesinde Tek Senet ile belirlenen Ekonomik ve Parasal Birlik hedefine yönelik önemli kararlar alınmıştır. Maastricht Zirvesinin ardından Şubat 1992'de Avrupa Birliği Antlaşması olarak da anılan Maastricht Antlaşması imzalanmıştır. Avrupa Topluluklarının ekonomik, parasal ve siyasal birliğini gerçekleştirmeyi amaçlayan bu antlaşma 1 Kasım 1993 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Antlaşma ile Avrupa Ekonomik Topluluğunun ismi Avrupa Topluluğu olarak değiştirilmiştir [25, 11-12].

Avrupa Birliği'ni kuran bu Antlaşma ile AB'nin "üç temel sütunu" oluşturuldu. Bu sütunlar Ekonomik ve Parasal Birlik, Ortak Güvenlik ve Dış Politika ile İçişleri ve Hukuk alanında işbirliğidir. Ortak Güvenlik Politikasını ortak bir savunma politikasını başlatmayı hedefler. Adalet ve İçişleri'nde ise göç ve siyasi iltica alanlarında bir Avrupa Polis Ofisi kuruldu. Maastricht ile Avrupa Toplulukları (AKÇT, AET, EURATOM) Avrupa Topluluğu bünyesine dahil edildi [21].

Maastricht Zirvesinde alınan kararlar uyarınca Ekonomik ve Parasal Birliğe üç aşamada ulaşılabilecektir: [27, 21].

Ekonomik ve Parasal Birliğin ilk aşaması 1 Temmuz 1990 tarihinde başlamış ve 31 Aralık 1993 tarihinde sona ermiştir. Birinci aşamada, Topluluk üyelerin birçoğu Avrupa Para Sistemi'nin kur mekanizmasına dahil olmuştur. Avrupa Topluluğu içinde sermaye hareketlerinin serbestleşmesi büyük ölçüde sağlanmıştır. Bu ilk aşama boyunca üye ülke paraları arasında sabit kurların tesbitini olanaklı hale getirmek ve tek para birimi oluşturulması için üye ülkelerin ekonomik performanslarını yakınlaştırma çalışmaları yapılmıştır.

• İkinci aşamaya geçiş tarihi olan 1 Ocak 1994 tarihine kadar her üye devlet:

1. Üye ülkelerin kendi aralarında ve diğer ülkelerle olan sermaye hareketlerine ilişkin kısıtlamaların birçoğunu kaldırmıştır. Sermayenin serbest dolaşımını öngören talimat 1 Temmuz 1990 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Bu talimat, İspanya, Portekiz ve Yunanistan'a sermayenin serbestleşmesi için yapılması gereken düzenlemeler için daha uzun süre tanımıştır.

2. Fiyat istikrarı sağlanmıştır. Eurostat'ın açıkladığı verilere göre Avrupa Birliği üyesi ülkelerde ortalama enflasyon oranı 1997 yılı Mart ayında yıllık yüzde 1,7'ye düşmüştür. 1996 yılında en düşük enflasyon oranına sahip ülkeler sırasıyla Finlandiya, İsveç ve Lüksemburg'dur.

• Üçüncü aşama 1 Ocak 1999 yılında başlamıştır. Bu aşamada parasal birliğin tüm kurumsal yapısı faaliyetlerine başlarken, ekonomik birlik sürecinin tamamlanması öngörülmüştür. Euro Ecu'nün yerini almış, Avrupa Merkez Bankası tek para politikasını yürütmeye başlamış ve Döviz Kuru Mekanizması 2 ile Euro uygulamasına katılmayan üye ülkelerin Euro ile ulusal paraları birbirine bağlanmıştır. Döviz Kuru Mekanizması 2, isteğe bağlı bir uygulamadır. Bu çerçevede, Danimarka % +/- 25 ve Yunanistan ise % +/- 15 dalgalanma marjı ile, bu mekanizmaya katılmıştır [11, 29].

3.5 Maastricht Kriterleri

Maastricht Antlaşmasının hazırlandığı dönemde üye ülkelerin ekonomik durumları ülkeden ülkeye büyük farklılıklar göstermekteydi. Fiyat istikrarı konusunda son derece hassas olan Almanya, bazı ülkelerin gerekli parasal disiplini sağlayıp sağlayamayacağı konusunda endişelere sahip bulunmaktaydı. Bu nedenle Almanya parasal birliğe giriş sürecinin otomatik bir süreç olmaması konusunda ısrarcı davranmıştır. Bunun sonucunda, ülkelerin uzun dönemli fiyat istikrarını ve mali disiplini sağlayıp sağlayamadığına ilişkin kriterler belirlenerek, bu kriterlerin sağlanması durumunda parasal birliğe üyeliğin mümkün olması kararlaştırılmıştır. İlk kriter doğrudan enflasyonla ilgilidir. Üye ülkenin enflasyon oranının, toplulukta fiyat istikrarı bakımından en iyi performansa sahip üç ülkenin yıllık enflasyon oranları ortalamasının 1,5 puan üzerini geçmemesi kurala bağlanmıştır [31, 15].

7 Şubat 1992 tarihinde, Hollanda'nın Maastricht kentinde imzalanarak 1 Kasım 1993'de yürürlüğe giren Avrupa Birliği Antlaşmasında (Maastricht Antlaşması) belirlenen "Maastricht Kriterleri" olarak adlandırılan yakınsama kriterleri: [28, 13].

1. **Fiyat İstikrarı:** Toplulukta fiyat istikrarı bakımından en iyi performansa sahip üç ülkenin yıllık enflasyon oranları ortalaması ile, bir üye ülkenin enflasyon oranı arasındaki fark 1,5 puanı geçmemelidir;

2. **Hükümetlerin Finansal Durumda İstikrar:** Üye ülkelerin kamu açıklarının GSYH'lerine oranı %3'ü ve üye devletlerin kamu borçlarının GSYH'lerine oranı %60'ı geçmemelidir;

3. **Ülke Parasının Dalgalanma Marjları İçerisinde Kalması:** Üye ülkelerde uygulanan uzun vadeli faiz oranları, 12 aylık dönem itibarıyla, fiyat istikrarı bakımından en iyi performansa sahip 3 ülkenin faiz oranını 2 puandan fazla aşmamalıdır;

4. **Faiz Oranları:** Son 2 yıl itibarıyla, bir üye ülkenin para birimi, diğer bir üye ülkenin para birimi karşısında devalüe edilmemiş olmalıdır.

Bu kriterler, istikrarlı bir ekonomide, disipline olmuş bir kamu maliyesinde bulunması gerekli kriterler olarak düşünülmüştür.

4. Avrupa Para Birliği'nin birlik üyesi ülkelerine sağlayacağı ekonomik avantajları ve dezavantajları

Tek pazarın faydaları Euro'nun kullanımı ile artacaktır. Avrupa Para Birliği'nde Euro ile üye ülkeler arasında döviz kuru riski, para birimleriyle ilgili işlem ve riskten korunma maliyetleri ortadan kalkacaktır. Bu gelişme ile ticaret ve uzun dönemli yatırımlar açısından daha güvenli bir ortam oluşacak, dolayısıyla iş adamları ve tüketiciler için risk maliyetleri ortadan kalkacaktır. Tek para ile Birliğe üye ülkeler arasında döviz kuru dalgalanmaları ortadan kalkacaktır. Bu gelişmeler ve belirsizlik büyümeyi düşürürken, işsizliği artırmıştır. Euro ile fiyat saydamlığı sağlanacak dolayısıyla da büyüme ve rekabet desteklenecektir. [27, 39].

Uluslararası para piyasalarında Euro, ticaret, yatırım faaliyetlerinde ve rezerv para olarak Alman markından daha önemli rol oynayacaktır. Almanya bu gelişmeden çok olumlu yararlanacaktır. Rezerv para olarak Alman markının üzerine düşen yük tek bir finans piyasasında birden çok ülke tarafından yüklenilecektir.

Avrupa ülkelerinde Para Birliği ile artan rekabet ve oluşacak fiyat şeffaflığı fiyatların birbirine yaklaşmasını ve düşmesini sağlayacaktır. Bu gelişme en çok tüketiciler açısından faydalı olacaktır. Euro ile turizm sektöründe turistler açısından işlem maliyetlerinin azalmasını sağlayacaktır.

Tek paranın avantajları uluslararası piyasalar için üretim yapan firmalardan çok iç piyasalara yönelik üretim yapan firmalar için olacaktır. Tek paranın kullanılmaya başlanması ile ücretlerde şeffaflık ve iş gücü piyasasında rekabet daha da artacak dolayısıyla Avrupa genelinde ücret kartellerinin oluşması engellenecektir. Ayrıca ücret politikasının verimlilik trendinden bağımsız oluşturulması mümkün olmayacaktır. Avrupa ülkeleri, tek para yürürlüğe girdikten sonra ekonomik politikalarında artık döviz kurunu araç olarak kullanamayacaklardır. Yanlış ücret politikalarını kendi paralarında yaptıkları devalüasyonlarla düzeltmeleri mümkün olmayacaktır. Dolayısıyla Birlik üyesi ülkeler ücret politikasında daha disiplinli davranmak mecburiyetinde kalacaklardır [27, 41].

Para Birliği'ne üye ülkeler para politikasında bağımsızlıklarını kaybedeceklerdir. Ayrıca herhangi bir ülkeye özgü ekonomik krizde bağımsız hareket edemeyeceklerdir.

Tablo 2: Avrupa Birliği'nin Topluluk Yetkileri ve Bütünleşme Düzeyleri

	Gümrük Birliği	Tek Pazar	Parasal Birlik
Piyasaların Bütünleşmesi	Sınai ürünlerin serbest dolaşımı	Mal ve hizmetlerin tam serbest dolaşımı	Aktiflerin artan ikame edilebilirliği, işlem maliyetlerinin ortadan kalkması
Ortak Politikalar	Farklılıkların düzenlenmesi Ortak Gümrük Tarifesi (Ortak Ticaret Politikası) Ortak Tarım Politikası	Uyumlaştırılmış ekonomik yasalar Teknik normların yakınlaştırılması Ortak Ticaret Politikası. Ortak Rekabet Politikası Araştırma Geliştirme Programları, sosyal ve çevre politikalarının uyumlaştırılması	Bankacılıkta üst denetim
Makroekonomik Koordinasyon		Parasal Koordinasyon Döviz kurlarının istikrarı	Tek para politikası Bütçesel koordinasyon ve denetim Mali (bütçe) Federalizm
Vergileme	Ortak gümrük vergileri Ortak bütçe ya da dağıtım	Kısmi vergi uyumlaştırılması (Sermaye gelirleri, tüketim vergileri, kurumlar vergisi)	Senyoraj gelirlerinin paylaşımı, sermaye gelirlerinin vergilendirilmesinde tam uyumlaştırma
Yeniden Dağılım ve Bölgesel Politikalar	Ulaşım alt yapıları	Bölgelerarası transferler, Bölgesel kalkınma politikaları	Yakınlaşmaya yardım Şoklara karşı sigorta

Kaynak: Mircan Yıldız, Bütünleşme Biçimleri ve Avrupa Birliği, s-9

Yukarıda belirttiğimiz tam ekonomik bütünleşmenin gerçekleştirilmesi ile birlikte, bir topluluk kimliğinin sağlandığı karşılıklı çıkarlar için ortak hareket edebilme anlayışının hakim olduğu söylenebilir. Ülkelerin iç ve dış politikalarını (yani ekonomi alanında olduğu kadar, dış politika, savunma ve kültürel konularda ortak politikalar) belirlemede sağlanan bu kolektif anlayışın boyutu ve kapsamı, aldıkları siyasi ve hukuki kararlarında sağladıkları eşgüdüm ile doğru orantılı olarak artmaktadır[23, 9].

5. Ekonomik bütünleşmenin AB ülkelerine etkileri

Ülkelerin son yıllarda birbiri ile yoğun politik, ekonomik ve sosyal ilişkiler içerisine girmeleri karşılıklı ve tek yönlü bağılıklarını arttırmıştır. Bu bağımlılığın yol açtığı maliyet ve avantajlar gelişmiş ülkeler arasında hemen hemen eşit bir şekilde dağılırken gelişme yolunda olan ülkeler için durum biraz farklıdır. Çenke sağlanan avantajların ve katlanılan maliyetlerin yükü adil olarak paylaşılmamaktadır [7, 120].

Avrupa Birliği'nde Ekonomik entegrasyonun başarı sağlayabilmesi açısından; [8, 17]

- Entegrasyon içinde yer alan ülkelerin kalkınma seviyelerinin ve üretim yapılarının birbirine yakın düzeylerde olması,
- Coğrafi bakımdan ülkeler arası yakınlık,
- Ortak kültürel geçmiş,
- Sanayileşme açısından uyguladıkları dış ticaret politikalarının benzerliği,
- Alt yapı imkanlarının özellikle de ulaştırma imkanlarının gelişmişliği,
- Entegrasyona dahil olan ülkelerin ekonomilerinin birbirini tamamlayıcı nitelikte olması, önemli bir rol oynamaktadır.

Avrupa Birliği 2004 yılındaki son genişlemesinden sonra 455 milyona ulaşan nüfusu, 9 milyar 576 milyon dolar toplam Gayri Safi Milli Hasılası ve toplam dünya ticaretindeki %20'lik payı ile kuruluşundan 2004 yılına kadar en hızlı ve istikrarlı büyüyen ve çağımızın en büyük ve güçlü entegrasyonu konumundadır. 2004 yılında iktisadi rakamları incelendiğinde AB'nin günümüz dünyasında ki yeri daha net görülebilmektedir.

Tablo 3: 2004 yılında Avrupa Birliği ülkelerinin sosyo-ekonomik göstergeleri

	AB15	AB25
Nüfus (milyon)/Dünya nüfusunun %	379 (6.1%)	455 (7.3%)
GSMH (Milyar Euro)/ Dünya GSMH'sının %	8,827 (26.7%)	9,576 (28%)
Kişi Başına Düşen GSMH	24,100	21,100
Dünya ile Toplam İhracat (Milyar Dolar)	2.448	3.714
Dünya ile Toplam İthalat (Milyar Dolar)	2.397	3.791
Dünya Mal Ticaretindeki Payı	%19.4	%17.7

Dünya Servis Ticaretindeki Payı	%22.7	-
Toplam Dünya Ticaretindeki Payı (Mal+Servis)	%39,1	%44.6

Kaynak: İsmail Özçelik, Bölgesel Entegrasyonlar Teorisi, Uygulamada Önemli Entegrasyonlar ve Türkiye'nin Entegrasyon Hareketindeki Yeri, Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi, Eskişehir Anadolu Üniversitesi, Eskişehir, 2006, s-86

Beş Maastricht kriterlerini dikkate alınmakla 1996 yılında ülkelerin durumuna baktıkta:

Tablo 4: 1996 Rakamlarıyla AB Üye Ülkelerin Maastricht Kriterlerine Uyum Durumları

	Enflasyon	Bütçe açığı	Borç stoğu	Uzun dönemli faiz hadleri	Paranın ERM'de olmadığı halen olup
Maastricht Kriterleri	2.6	3.0	60	8.7	
Belçika	1.6	3.3	130.6	6.7	Evet
Danimarka	2.2	1.4	70.2	7.4	Evet
Almanya	1.3	4.0	60.2	6.3	Evet
Yunanistan	8.4	7.9	110.6	15.1	Hayır
İspanya	3.8	4.4	67.8	9.5	Evet
Fransa	2.1	4.0	56.4	6.6	Evet
İrlanda	2.1	1.6	74.7	7.5	Evet
İtalya	4.7	6.6	123.4	10.3	Evet
Lüksemburg	1.3	-0.9	7.8	7.0	Evet
Hollanda	1.2	2.6	78.7	6.5	Evet
Avusturya	1.7	4.3	71.7	6.5	Evet
Portekiz	3.0	4.0	71.1	9.4	Evet
Finlandiya	0.9	3.3	61.3	7.4	Evet
İsveç	1.6	3.9	78.1	8.5	Hayır
İngiltere	3.0	4.6	56.3	8.0	Hayır
15 AB üyesi	2.7	4.4	73.5	7.6	

Kaynak: Bedriye Tunçsiper, Şimal Yakut, Avrupa Birliği'nin Ekonomik Parasal Birlik Hedefi ve Türkiye'nin Uyumuna, ss. 109-110

1996 rakamlarından da anlaşıldığı gibi, ancak dört üye ülkenin, mevcut durumda Maastricht kriterlerinin tümüne uyduğu görülmektedir. Söz konusu dört üye devlet Danimarka, İrlanda, Lüksemburg ve Hollanda'dır. 1996 yılı rakamlarına bakıldığında üye ülkelerin özellikle bütçe yakınlaşması konusunda gayret sarfettikleri görülmektedir. Almanya, Belçika, Avusturya, Finlandiya ve İsveç enflasyon ve uzun dönemli faiz hadleri kriterlerini yerine getirebilmektedir. İngiltere de uzun dönemli faiz hadleri ve borç stoğu kriterlerini yerine getirmiştir. Topluluk üyelerinden Yunanistan, İspanya, İtalya ve Portekiz ise 1996 itibarıyla hiçbir kriteri yerine getirememiş durumdadır. Ayrıca üye ülkelerden İngiltere, İsveç ve Yunanistan'ın halen döviz kuru mekanizmasına dahil olmadığını görüyoruz. İtalya ise 17 Eylül 1992 tarihinde askıya aldığı döviz kuru mekanizması üyeliğini, 25 Kasım 1996 tarihi itibarıyla tekrar gerçekleştirmiştir.

Enflasyon oranının düşme sürecinde belirleyici rol oynayan önemli bir unsur, üye devletlerde nominal ücretlerde gözlemlenen düşüştür. Enflasyon oranlarında düşüş sağlanmasına neden olan bir diğer unsur, "bağımsız Merkez Bankası" anlayışının üye devletlerde giderek kurumsallaşmakta olmasıdır. Ancak enflasyon oranlarındaki düşüş ve oranlarda üye devletler arasındaki yaklaşım, Avrupa Birliği Antlaşması'nda yer alan enflasyon kriteri açısından değerlendirildiğinde gene de yeterli görülmemektedir. Yunanistan, İspanya, İtalya, Avusturya ve Portekiz henüz bu kriter uyum gösterememektedirler.

Üye devletlerin enflasyon alanındaki olumlu performansının kamu açıkları alanında gözlemlendiği söylenemez. EPB'nin ilk aşamasını kapsayan 1990-1993 yıllarında birçok üye devletin kamu açığında önemli artışlar olmuştur. Bu gelişmeler sonucunda Ekonomi ve Maliye Bakanları Konseyi, 1993 yılının sonunda Avrupa Birliği Antlaşması 'mn ikinci aşamaya ilişkin madde uyarınca, İrlanda ve Lüksemburg dışındaki üye devletlerin kamu açıklarının düzeyinin çok yüksek olduğunu belirtmiş ve azaltılması için önerilerde bulunmuştur. Ancak 1994 yılından başlayarak kamu açığı alanında da bazı iyileşme belirtileri ortaya çıkmıştır. Kamu açıklarındaki artışın temel nedeni AB'de 1990'lı yılların başında üye devletlerin ekonomilerinde hüküm süren durgunluk dönemidir. Kamu açıklarındaki artış, üye devletlerin kamu borcunda da önemli artışlara neden olmuştur.

Üye devletlerin uzun vadeli faiz oranlarındaki performanslarına bakıldığında burada genelde olumlu bir gelişme gözlemlendiği söylenebilir. Bir çok üye devletin uzun dönemli faiz oranı, Avrupa Birliği Antlaşması'ndaki "makro-ekonomik kriterler" esas alınarak hesaplanmış bulunan referans sınırları içinde yer almaktadır. Üye devletlerin performansının döviz kuru kriteri açısından değerlendirilmesi, APS'nin dalgalanma marjının 2 Ağustos 1993

tarihinde % 15'e çıkarılması nedeniyle kolay bir işlem olmamaktadır. Ancak 1993 yılını takiben üye devletlerin döviz kurlarında belli bir istikrar sağlanmış olmasının nedeninin, devletlerin enflasyon oranlarında gözlemlenen yaklaşıma bağlı olduğu söylenebilir[9, 110-112].

AB günümüz dünyasının hem siyasi bakımdan hem de ekonomik büyüklük olarak en büyük entegrasyonu konumundadır. 2004 yılında AB toplam dünya ticaretinin %40'ından fazlasına tek başına hükmeden bir dev entegrasyondur. AB'nin 1999 yılı toplam ihracatı 2.400 milyar dolar, toplam ithalatı ise 2.450 milyar dolar seviyelerindeyken bu rakamlar son yıllarda hızla artmış, AB'ye yeni üye olan 10 ülkeninde etkisiyle 2004 yılında toplam ihracat yaklaşık 3.714 milyar dolara, toplam ithalat ise 3.791 milyar dolar seviyelerine yükselmiştir. Öte yandan AB üyesi ülkeler ticaretin çok büyük bir kısmını kendi aralarında yapmaktadırlar. AB'nin 1999 yılında bölge içi ihracatı ve bölge içi ithalatı ise 1.650 milyar dolar seviyelerindeyken bu rakamlar 2004 yılında bölge içi ihracat ve bölge içi ithalata 2.510 milyar dolar seviyelerine ulaşmıştır. Bölge içi ticaretteki bu rakamlar AB toplam ticaretinin neredeyse %65'ine tekabül etmektedir. AB'nin bölge dışı ticareti dünya ticareti açısından önemli bir yere sahip iken birlik içi ticarete baktığımızda bu rakamlar sınırlı kalmıştır. AB'nin 1999 yılında bölge dışı ihracatı 750 milyar dolar, bölge dışı ithalat ise 800 milyar dolar seviyelerinde iken 2004 yılında bölge dışı ihracat 1.204 milyar dolar, bölge içi ithalat ise 1.281 milyar dolar seviyelerinde gerçekleşmiştir. Bu rakamlar ise AB toplam ticaretinin %33'ünü oluşturmaktadır[20, 93-94].

AB ülkeleri ekonomik bütünleştikten sonra başta Almanya, Belçika-Lüksemburg, Danimarka ve Yunanistan hariç, diğer AB ülkelerinin, Birlik içinde yaptıkları ihracat hacminde ortaya çıkan artış, bu ülkelerin Birlik dışı ihracat hacmindeki artışından daha fazla olmuştur. 1994 yılında toplam ihracatında AB içi ihtacatının payının en yüksek olduğu ülke %75.4'lük oranla Portekiz iken, en düşük olan %49.2 Almanyadır. 1994 yılında, toplam ithalatı içinde, AB ülkelerinden yaptığı ithalatın payı en yüksek olan ülke %71'lik oranla Portekiz, en düşük ise %49.9 ile İngiltere'dir. 1995'te toplam ihracattaki AB içi ihracat en yüksek ülke %80.1'lik ile Portekiz, en düşük ise %57.3'lük ile İtalya; toplam ithalattaki AB içi ithalat payı en yüksek ülke %75.9'luk oranla Avusturya, en düşük ise %53.3'lük ile İngiltere idi. 2000 yılında, toplam ihracatta Birlik içi ihracatın payı en yüksek ülke %80.3'lük oranla Portekiz, en düşük oran ise %47.3'lük Yunanistan idi. Aynı yıl toplam ithalatında Birlik içinde yaptığı ithalatın payı en yüksek ülke %75.1'lik oranla Portekiz, en düşük oran ise %49.5'lik ile İngiltere'dir. 2005 yılında Danimarka, Fransa ve İrlanda'nın dışında kalan 12 AB ülkelerin toplam ihracatlarında, Birlik ülkelerine yaptıkları ihracatın payında azalma görülmüştür. 2005 yılında, toplam ihracatında AB içi ihracat payı en yüksek

ülke, %79.8'lik oranla Portekiz, en düşük oran ise %52.9'luk ile Yunanistan'dır. İthalattaki AB içi ithalaların payı en yüksek ülke %79'luk oranla Avusturya, en düşük oran ise %49.5'lik Hollanda'dır [24, 100-102].

1993-2005 yılları arasında, toplam ihracatta en büyük Birlik içi payı artışı Danimarka'da, toplam ithalatta en büyük Birlik içi payındaki artış ise, Finlandiya'da olmuştur. Diğer taraftan, toplam ihracatta en düşük Birlik içi payı artışı İngiltere'de, toplam ithalatta en düşük Birlik içi payı artışı ise, İspanya'da olmuştur.

Tablo 5: Birlik ülkelerinin Birlik İçi Ticareti

Yıl	1993		2005	
	Toplam ihracatta TP ülkelerinin payı (%)	Toplam ithalatta TP ülkelerinin payı (%)	Toplam ihracatta TP ülkelerinin payı (%)	Toplam ithalatta TP ülkelerinin payı (%)
Almanya	51.9	51.1	63.3	64
Avusturya	63.4	67.9	69.4	79
Belçika – Lüksemburg	73.6	69.9	77.2	77.2
Danimarka	54.1	54.3	70.5	71.1
Finlandiya	47.1	46.3	56	65.8
Fransa	57.7	60.8	69.9	66.7
Hollanda	74.5	60.5	79.2	49.5
İngiltere	52.9	49.2	56.9	55.7
İrlanda	69.7	65	63.3	66.1
İspanya	62.2	62	71.8	63
İsveç	53.2	55.3	58.3	70.4
İtalya	53.5	55.5	58.6	57.2
Portekiz	75.2	71.8	79.8	76.5
Yunanistan	56	60.1	52.9	55.6

Kaynak: Mirzet Mujizinoviç, *Avrupa Birliği'nde Ekonomik Entegrasyon Aşamaları ve Üye Ülkelerin Dış Ticaretine Etkisi*, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2006, s-103

Maastricht Kriterlerinin ortaya çıkması neticesinde, ortak para birimine geçiş yapmak isteyen ülkeler mali disiplini ve fiyat istikrarını sağlamakta başarılı olmuştur. Euronun işleme girmesiyle beraber Avrupa Merkez Bankası, enflasyon oranının yüzde iki seviyesini geçmemesini kendisine hedef olarak tayin etmiş ve bunda da kısmi başarı sağlamıştır. Euronun işleme girmesiyle beraber Avrupa Merkez Bankası, enflasyon oranının yüzde iki seviyesini geçmemesini kendisine hedef olarak tayin etmiş ve bunda da kısmi başarı sağlamıştır. Bu dönemde enflasyonu yüzde iki seviyelerinde tutmak Avrupa Merkez Bankası açısından çok zorlu bir süreç olmuştur. Euronun ilk on yıllık döneminde petrol ve gıda fiyatlarındaki ani artışlar, Euroda yaşanan değer kaybı, bazı ülkelerde vergi oranlarında görülen önemli değişiklikler, uluslararası piyasalarda yaşanan dalgalanmalar gibi birçok olay Avrupa Merkez Bankasının görevini zorlaştırmıştır.

Euronun ilk yıllarından itibaren fiyat istikrarında görülen başarılı performans özellikle yükselen enerji fiyatlarının etkisiyle 2008 yılında bozulmuştur. Ancak yükselen fiyat seviyesi 2009 yılında küresel ekonomik krizin etkisiyle tekrardan inişe geçmiştir. Avrupa Birliği'nde ve Euro Alanında enflasyon oranı 2008 yılında sırasıyla yüzde 3,7 ve yüzde 3,3 düzeylerindeyken, 2009 yılında bu oranlar yüzde 1,0 ve yüzde 0,3 düzeylerine gerilemiştir [31, 68-70].

Euro Alanının büyüme rakamları incelendiğinde 1999-2009 döneminde ortalama yüzde 2 seviyelerinde bir büyüme gerçekleştiği görülmektedir. Ülke bazında incelendiğinde ise daha küçük ekonomilere sahip ülkelerin nispi olarak daha yüksek oranda büyüdüğü anlaşılmaktadır. Avrupa Birliği üyesi ülkelerin en büyüklerinden olan Almanya ve İtalya'nın büyüme rakamlarında Euro öncesi döneme göre bir düşüş söz konusu olmuştur.

Tablo 6: GSYH Büyüme Oranları (%)

Ülkeler	1999-2004	2008	2009
AB-27	2.3	0.5	-4.2
Euro Alanı	2.1	0.4	-4.1
Belçika	2.2	1.0	-2.8
Bulgaristan	5.2	6.2	-4.9
Çek Cum	2.9	2.5	-4.1
Danimarka	1.7	-0.9	-4.9

Almanya	1.2	1.0	-4.7
Estonya	6.7	-5.1	-13.9
İrlanda	6.9	-3.0	-7.1
Yunanistan	4.3	1.3	-2.3
İspanya	3.7	0.9	-3.7
Fransa	2.3	0.2	-2.6
İtalya	1.5	-1.3	-5.0
GKRY	3.7	3.6	-1.7
Letonya	6.8	-4.2	-18
Litvanya	5.6	2.8	-14.8
Lüksemburg	4.9	0.0	-4.1
Macaristan	4.5	0.6	-6.3
Malta	-	2.6	-2.1
Hollanda	2.2	1.9	-3.9
Avusturya	2.1	2.2	-3.9
Polonya	3.4	5.0	1.7
Portekiz	1.9	0.0	-2.6
Romanya	4.3	7.3	-7.1
Slovenya	4.0	3.7	-8.1
Slovakya	3.2	6.2	-4.7
Finlandiya	3.2	0.9	-8.0
İsveç	3.3	-0.4	-5.1
Birleşik Krallık	3.0	-0.1	-4.9
Türkiye	3.1	0.4	-4.5

Kaynak: Eurostat

Küçük ülkelerin ekonomik performansları arasında da önemli düzeyde farklılık olmuştur. Yunanistan, Finlandiya ve özellikle İrlanda Euroya geçiş sonrasında 2008 yılına kadar başarılı bir büyüme performansı sergilemişlerdir. Bu ülkelerin büyüme rakamları aynı dönemde ABD, Birleşik Krallık ve İsveç gibi Euro Alanı dışındaki ülkelere göre daha iyi

olmuştur. Ancak yaşanan küresel ekonomik krizden en olumsuz etkilenen ülkelerden ikisi yine Yunanistan ve İrlanda olmuştur. Küçük ülkeler arasında 1999-2009 döneminde en kötü performansı Portekiz sergilemiştir. Artan cari açık, borçlanma ve mali açıklar Euroya geçiş sonrası bu ülkeyi zor durumda bırakmıştır.

Tek para birimine geçilmesinden sonra Euro Alanında önemli miktarda istihdam artışı olmuştur. Sadece Hollanda'da bu eğilimin aksine istihdam artışına ilişkin göstergeler zayıf kalmıştır. Bu gelişmelerin neticesinde Euro Alanında 2007 yılında istihdam oranı yüzde 68 seviyesine ulaşarak Lizbon Stratejisinin hedef olarak belirlediği yüzde 70 seviyesine çok yaklaşmıştır. İşsizlik oranı 2008 yılı itibarıyla, yüzde 7 seviyelerine kadar çekilebilmişken 2009 yılında küresel ekonomik krizin etkilerini işgücü piyasasında göstermesiyle beraber işsizlik oranı yüzde 9 düzeylerine ulaşmıştır [31, 72].

Tablo 7: İşsizlik Oranı (%)

Ülkeler	1999-2004	2008	2009
AB-27	8.8	7.0	8.9
Euro Alanı	8.5	7.5	9.4
Belçika	7.7	7.0	7.9
Bulgaristan	16.0	5.6	6.8
Çek Cum	8.1	4.4	6.7
Danimarka	4.9	3.3	6.0
Almanya	8.5	7.3	7.5
Estonya	11.2	5.5	13.8
İrlanda	4.6	6.3	11.9
Yunanistan	10.7	7.7	9.5
İspanya	11.1	11.3	18.0
Fransa	9.1	7.8	9.5
İtalya	9.2	6.7	7.8
GKRY	4.2	3.6	5.3
Letonya	12.3	7.5	17.1
Litvanya	14.0	5.8	13.7

Lüksemburg	3.0	4.9	5.2
Macaristan	6.1	7.8	10.0
Malta	7.4	5.9	7.0
Hollanda	3.2	2.8	3.4
Avusturya	4.1	3.8	4.8
Polonya	17.8	7.1	8.2
Portekiz	5.1	7.7	9.6
Romanya	7.5	5.8	6.9
Slovenya	6.6	4.4	5.9
Slovakya	18.2	9.5	12.0
Finlandiya	9.3	6.4	8.2
İsveç	6.4	6.2	8.3
Birleşik Krallık	5.2	5.6	7.6
Türkiye	-	9.7	12.5

Kaynak: Eurostat

1997 yılında 14 üye devlette (Belçika, Danimarka, Almanya, İspanya, Fransa, İrlanda, İtalya, Lüksemburg, Hollanda, Avusturya, Portekiz, Finlandiya, İsveç ve İngiltere) kamu açığı GSYİH'nın % 3'ü veya altında gerçekleşmiştir. Aynı yıl itibariyle 4 üye devlette (Fransa, Lüksemburg, Finlandiya, İngiltere) kamu borcu GSYİH'nın %60'ı olan Antlaşma referans değerinin altında olmuştur. Yunanistan'da ise, kamu borçlarının GSYİH'ya oranı %110 ve faiz oranları %12'nin üzerindedir. Yunanistan'a ait veriler Maastricht kriterleriyle birlikte düşünüldüğünde bu ülkenin PB' ne katılmasının mümkün olmadığı söylenebilir. Ancak Yunanistan'ın Avrupa ile olan tarihi bağları ve stratejik konumu göz önüne alındığında, bu ülkeye gerekli kolaylığın ve yardımın sağlanacağını tahmin etmek güç değildir.

Bu göstergeler ışığında her üye ülkenin yakınlaşma kriterlerine uyum konusunda aynı performansı gösterdiği söylenemez. Kriterlere uyum açısından AB üyeleri arasında bir "çekirdek grup" vardır. Bu grupta; Almanya, Fransa ve Benelüks ülkeleri yer almaktadır. Fakat PB kriterlerini yakalama açısından bu grubun içerisinde Lüksemburg ve İrlanda dışında diğer ülkeler başarıya ulaşamamıştır. Buna rağmen AB Komisyonu, 25 Mart 1998 tarihinde açıkladığı Rapor'unda 11 ülkenin 1 Ocak 1999 tarihinden itibaren EPB'nin kurucu üyeleri olmasını tavsiye etmiştir [28, 16-17].

6. Sonuç

Ulusal devletlerin diğer ülkelerle gönüllü olarak bir ekonomik bütünleşme içinde ilişkilerini yoğunlaştırmaya çalışmaları ve bu bağlamda birtakım yetkilerini uluslararası kurumlara devretmek durumunda olmaları, ulus devletin ekonomik faaliyeti düzenleme işlevini ve bu amaçla kullandığı araçları etkilemektedir. Çünkü bütünleşme içinde yer alan bir ülkede ulusal ekonomik politikaların Topluluk düzeyinde belirlenen çerçeveye uygun olarak saptanması gerekir. Aksi takdirde bütünleşmeyi derinleştirmek mümkün olmaz. Avrupa Birliği, Maastricht Antlaşması ile sadece fiyat istikrarı amacına dönük bir parasal birlik tercihini ortaya koymuştur. Bu tercih para politikalarında merkezileşmeyi getirmektedir.

Dolayısıyla ekonomik ve siyasal birleşmeyi hedefleyen Avrupa Birliği ülkelerinin, nihai aşamada bir “Avrupa Devleti”ni oluşturabilmesi, ancak bir Topluluk vergi sisteminin oluşturulmasına ve daha ağırlıklı bir Topluluk bütçesine bağlı olacaktır. Toplulukta bu konularda aşılması gereken önemli mesafeler vardır.

KAYNAKÇA

1. AB Para Sistemi – İktisat, <http://www.frmtr.com/ekonomi-iktisat-isletme-istatistik/779622-ab-para-sistemi-iktisat.html>, (03.12.2012)
2. AB-Türkiye Odalar Forumu (ETCF) projesi, Türk İş Dünyası İçin AB Mevzuatı, http://v2.etcf.org.tr/TR/doc/kasim_2009_etcf/Manual_5%20AB%20Disi.pdf, (04.12.2012)
3. Ahmet Ateş, Ekonomik Entegrasyon Türleri ve AB Ekonomik Entegrasyonu, TUIÇ Uluslararası İlişkiler Çalışmaları Dergisi, <http://www.tuicakademi.org/index.php/kategoriler/avrupa/2341-ekonomik-entegrasyon-turleri-ve-ab-ekonomik-entegrasyonu>, (06.11.2012)
4. Ahmet Can Bakkalcı, Avrupa Birliği ile Türkiye Arasında Gerçekleştirilen Gümrük Birliğinin Kaynak Dağılımı Üzerine Etkileri, D.E.Ü.İ.İ.B.F. Dergisi, Cilt:17,Sayı:2, Yıl:2002.
5. Ahmet İncekara ve Mesut Savrul, Küreselleşme, Büyüme ve Ekonomik Entegrasyonlar: Türkiye Açısından Bir Değerlendirme.
6. Ayhan Orhan, Serbest Bölgelerin Sağladığı Avantajlar: Kosbaşı Örneği, Koceli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi (5), 2003/1.
7. Aydın Sarı, Bölgelerarası Ekonomik Entegrasyonlar ve Türkiye'nin Ödemeler Bilançosuna Etkileri, Süleyman Demirel Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, 2005, C.10, S.1.
8. Bahar Şanlı, Ekonomik Entegrasyon Teorisi Çerçevesinde Avrasya Birliği'nin Olabilirliği, İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, Cilt: 22, Sayı1, 2008.
9. Bedriye Tunçsiper, Şimal Yakut, Avrupa Birliği'nin Ekonomik Parasal Birlik Hedefi ve Türkiye'nin Uyumu.
10. Begüm Yağmur Erpolat, Avrupa Tek Senedi, İzmir Ticaret Odası, Ağustos – 2010.
11. Canan Görkem Arslan, Avrupa Ekonomik ve Parasal Birliği Çerçevesinde Para Politikalarının Etkinliği Açısından Türkiye'deki Takas ve Mutabakat Sisteminin Değerlendirilmesi, Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası, Ankara, 2002.
12. Dilek Temiz, Gümrük Birliği ile Birlikte Türkiye'nin Dış Ticaretinde Yapısal Değişimler Oldu mu?, Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi, Cilt:8, No:1, 2009.
13. Emin Ertürk, Uluslararası İktisadi Birleşmeler, Vişap A.Ş., Bursa, 2002.

- 14.Emine Akçadağ, Avrupa Parlamentosu ve Parlamentodaki Siyasal Gruplar, TASAM Siyasal İlişkiler Enstitüsü, <http://www.siyasaliletisim.org/pdf/avrupaparlamentosuvesiyasalgruplar.pdf>.
- 15.Ergin Günce, Ortak Pazar Tuzağı, Elektrik Mühendisliği.
- 16.European Free Trade Association Secretariat, The European Free Trade Association, <http://secretariat.efta.int/about-efta/the-european-free-trade-association.aspx>, (19.11.2012)
- 17.H.Beril Dedeoğlu, Avrupa Topluluğu Bütünleşme Sürecinde Parasal Birlik-Siyasal Birlik İlişkisi, Yayınlanmış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 1993.
- 18.Henry Lauffeburger, Çeviren: Bedî Necmettin Feyzioğlu, İktisadi Birliklerin Siyasi ve Mali şartları, Ankara.
- 19.Irmak Atalay, Türkiye'nin Dış Ticaretinde Serbest Ticaret Anlaşmaları Hakkında Bilgi ve Değerlendirme Notu, Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği, 2001.
- 20.İsmail Özçelik, Bölgesel Entegrasyonlar Teorisi, Uygulamada Önemli Entegrasyonlar ve Türkiye'nin Entegrasyon Hareketindeki Yeri, Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, Eskişehir Anadolu Üniversitesi, Eskişehir, 2006.
- 21.İstanbul Büyükşehir Belediyesi, İstanbul Avrupa Birliği Çalışmaları, Kurucu Antlaşmalar, <http://www.ibb.gov.tr/sites/Avrupa-Birligi/Sayfalar/KurucuAntlasmalar.aspx#maastricht>, (03.12.2012)
- 22.Levent Gökdemir ve Elif Karaman, Onuncu yılında Gümrük birliği: Ne beklendi?, Ne gerçekleşti?, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Elazığ, 2008, Cilt:18, Sayı:2.
- 23.Mircan Yıldız, Bütünleşme Biçimleri ve Avrupa Birliği, Uludağ Üniversitesi.
- 24.Mirzet Mujizinoviç, Avrupa Birliği'nde Ekonomik Entegrasyon Aşamaları ve Üye Ülkelerin Dış Ticaretine Etkisi, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2006.
- 25.Nihal Samsun, Avrupa Ekonomik ve Parasal Birliği Çerçevesinde Üye ve Aday Ülkelerin Kamu Maliyesi ve Bütçelerinin Gözetimi, TC Maliye Bakanlığı Avrupa Birliğine Dış İlişkiler Dairesi Başkanlığı, Ankara, 2004.
- 26.Nurettin Bilici, AB'de Ekonomik Bütünleşme ve Türkiye'nin Entegrasyonu, Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi, Cilt:5, No:2, Ankara, 2006.

- 27.Pınar Özbay, Avrupa Para Birliği ve Euro, Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası, 1997.
- 28.Rıdvan Karluk, Özgür Tonus, Avrupa Para Birliği, Euro ve Geleceği, Anadolu Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Cilt: XIV, Sayı: 1-2, Eskişehir, 1988.
- 29.Süleyman Uyar, Ekonomik Bütünleşmeler ve Gümrük Birliği Teorisi, Dış Ticaret Dergisi, №19, Ekim 2000, <http://www.dtm.gov.tr/ead/DTDERGI/ekim2000/ekonomik%20b/htm>
- 30.Sedat Yetim, Özhan Gülhan, Avrupa Birliğine Tam Üyelik Sürecinde Türk Bankacılık Sektörü, Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurulu, Araştırma Dairesi, Ankara, Eylül – 2005.
- 31.Tarık Eraslan, Ekonomik ve Parasal Birliğin Teknik Yapısı ve Türkiye'nin Sisteme Dahil Olması, Yayımlanmış Uzmanlık Tezi, Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarlığı, 2011.
- 32.Tolga Hakan Kava, ERM II' de Gelecek var mı?, Türkiye Açısından olası Senaryolar ve Politika önerileri nelerdir?, Yayımlanmış Uzmanlık Yeterlilik Tezi, Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası, Ankara, 2005.
- 33.Türkiye Cumhuriyeti Gümrük ve Ticaret Bakanlığı, AT-Türkiye Gümrük Birliği, <http://eski.gumruk.gov.tr/tr-TR/abdisiliskiler/Sayfalar/GumrukBirligi.aspx>, (07.11.2012)
- 34.Türkiye Metal Sanayicileri Sendikası, Avrupa Birliği'nin İlk Adımları, İstanbul.